

รายงานวิจัย เรื่อง การสอนกฎหมาย : ศึกษาเปรียบเทียบวิธีการสอน แบบบรรยาย การสอนแบบถามตอบ และการสอนแบบทบทวนและถาม

A Research on Teaching of Laws: A comparative Study of Lecturing method, Question-Answer Method and Reviewed and questioning method

Doctor of Philosophy in Social Sciences Association
Ramkhamhaeng University

ดร. ชนาธิป ชินะนาวิน¹

บทคัดย่อ

วิชากฎหมายเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับความยุติธรรมและชีวิตของคน เพื่อให้ผู้ประกอบวิชาชีพทางนิติศาสตร์มีความรู้ความสามารถ อาจารย์สอนกฎหมายจึงควรจัดการเรียนการสอนที่พัฒนานักศึกษากฎหมายให้เป็นนักกฎหมายที่ดี ผู้วิจัยจึงทำการวิจัยนี้ โดยทำการวิจัยเอกสาร ร่วมกับการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ

ผลการวิจัยเอกสารพบว่า การสอนกฎหมายนั้น วิธีการสอนที่เหมาะสมได้แก่ การสอนแบบบรรยาย การสอนแบบถามตอบ และการสอนแบบทบทวนและถาม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงทำการวิจัยเชิงทดลองด้วยการสอนและการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์และการสังเกตในระหว่างสอน โดยทำวิจัยทั้งสิ้นเป็นเวลาสองปีการศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า วิธีการถามตอบเป็นวิธีการสอนที่เหมาะสมกับนักศึกษากฎหมายไทยที่สุด เนื่องจากการถามตอบเป็นการสอนที่กระตุ้นให้นักศึกษามีความตื่นตัว มีการคิดและอภิปรายตามเนื้อหาที่สอนบรรยาย และค้นพบข้อกฎหมายด้วยตนเอง ส่วนการสอนแบบทบทวนและถามเป็นวิธีการสอนที่สามารถพัฒนานักศึกษากฎหมายได้ดีที่สุด เนื่องจากทำให้นักศึกษาที่เก่งสามารถพัฒนาความรู้ได้มากขึ้น เพราะผู้สอนสามารถสอนเนื้อหาที่ลึกและยากได้ทันทีโดยไม่ต้องปูพื้นฐานความรู้ของนักศึกษาก่อน แต่เมื่อนักศึกษาไทยมักไม่ค่อยขยันทบทวนเนื้อหาการเรียน จึงทำให้การสอนแบบทบทวนและถามไม่ประสบความสำเร็จ

คำสำคัญ : การสอนแบบบรรยาย การสอนแบบถามตอบ การสอนแบบทบทวนและถาม

¹ ผู้พิพากษาศาลชั้นต้น ประจำกองผู้ช่วยศาลฎีกา

Abstract.

Law is the science that deals with justice and people's lives, to provide legal professionals with a deep knowledge and capacity. Professor of Law should be teaching law students to develop and become a good lawyer so the author studies on this with qualitative and quantitative research.

Research documents found the appropriate law teaching is Lecturing method, Question-Answer Method and Reviewed and questioning method. Therefore the author does the experimental research with teaching and qualitative research with interviews and observations during teaching for two years.

The results showed that Question-Answer Method is the most proper way to teach law students in Thailand. Since Question-Answer Method is a teaching that encourages students to be active, creative thinking and discuss on the content of teaching and lecturing then discover the legal point by themselves. The Reviewed and questioning method is the best solution to develop law students because it allows students to progress their knowledge further since the instructor can teach a profound and rigid ground without provide the basis of knowledge to students first. However, Thai students are not always diligent to review their lessons prior to the course content, as a result, the way of reviewed and questioning method become unsuccessful.

Keywords : Lecturing method, Question-Answer Method, Reviewed and questioning method

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สำหรับการสอนวิชากฎหมายหรือนิติศาสตร์ในปัจจุบันของประเทศไทยนั้นได้เน้นรูปแบบการสอนโดยการบรรยายซึ่งให้นักศึกษาท่องจำตัวบทกฎหมายและแนวคำพิพากษาฎีกาเป็นจำนวนมาก อันเป็นวิธีการจัดการเรียนการสอนที่ง่ายต่อผู้สอน และสามารถใช้สอนผู้เรียนจำนวนมากได้ แต่มีข้อจำกัดเรื่องการพัฒนาความคิดและไม่สามารถพัฒนานักศึกษาที่ความรู้รอบเป็นรายบุคคลได้ เนื่องจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและผู้สอนมีน้อยมากจนกระทั่งผู้สอนไม่ทราบว่าผู้เรียนเข้าใจในเนื้อหาวิชาที่เรียนหรือไม่

การที่ประเทศไทยเน้นจัดการเรียนการสอนกฎหมายด้วยวิธีบรรยายนั้น เมื่อพิจารณารูปแบบการจัดการเรียนการสอนในต่างประเทศแล้วจะเห็นว่า ต่างประเทศมีรูปแบบในการสอนหลากหลายวิธีตั้งแต่ วิธีการถามตอบแบบโสเครติสซึ่งเป็นนักปรัชญากรีกหรือวิธีการสอนแบบอุปนัยและวิธีการสอบแบบทบทวนและถามซึ่งเป็นการเน้นให้นักศึกษาทบทวนการเรียนการสอนในห้องเรียนและถามอาจารย์ข้อที่สงสัยในชั้นเรียนเท่านั้น ซึ่งวิธีการดังกล่าวมีข้อดีและข้อเสียแตกต่างกันไป ดังนั้น เพื่อให้ทราบ่วิธีการสอนแบบใด เหมาะสมกับการจัดการเรียนการสอนกฎหมายในประเทศไทยและนักศึกษากฎหมายไทยมากที่สุด ผู้วิจัยจึงทำการวิจัย โดยทำการทดลองกับนักศึกษาโปรแกรมนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ที่เรียนวิชานิติปรัชญาและหลักวิชาชีพของนักกฎหมายกับผู้วิจัย ทั้งภาคปกติและโครงการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาปวงชน (กศพป.)

1.1 วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย

วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยมี ดังนี้

1.1.1 เพื่อศึกษาเทคนิคการสอนกฎหมายในรูปแบบต่างๆ

1.1.2 เพื่อศึกษาความตั้งใจเรียนของนักศึกษาในเนื้อหากฎหมายจากการใช้เทคนิคการสอนในรูปแบบต่างๆ

1.1.3 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบเทคนิคการสอนกฎหมายในวิธีบรรยาย วิธีการถามตอบ และวิธีการทบทวนและถามในชั้นเรียน

1.2 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาวิจัยมี ดังนี้

1.2.1 เพื่อให้ทราบเทคนิคการสอนกฎหมายในรูปแบบต่างๆ

1.2.2 เพื่อให้ทราบความตั้งใจของนักศึกษาในเนื้อหากฎหมายจากการใช้เทคนิคการสอนในรูปแบบต่างๆ

1.2.3 เพื่อให้เปรียบเทียบเทคนิคการสอนกฎหมายในวิธีบรรยาย วิธีการถามตอบ และวิธีการถามในชั้นเรียน

1.2.4 เพื่อเป็นข้อมูลให้แก่โปรแกรมวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ในการจัดการเรียนการสอน สำหรับนักศึกษาโปรแกรมวิชานิติศาสตร์

1.2.5 เพื่อเป็นข้อมูลให้แก่มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม ในการพัฒนาการเรียนการสอน สำหรับนักศึกษาโปรแกรมวิชานิติศาสตร์

1.2.6 เพื่อเป็นข้อมูลให้แก่สถาบันการศึกษาทั้งภาคราชการ และเอกชน ในการสอนวิชากฎหมาย

1.3 สมมติฐานการวิจัย

สมมติฐานการวิจัย มีดังนี้

1.3.1 การวิธีการสอนที่แตกต่างกัน
ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาแตกต่างกัน

1.3.2 วิธีการสอนที่แตกต่างกัน
ทำให้นักศึกษามีความสนใจในเนื้อหาที่เรียนแตกต่างกัน

1.4 ตัวแปร

ตัวแปรของการวิจัยมีดังนี้

1.4.1 ตัวแปรต้น

วิธีการสอนสามวิธี คือ วิธีบรรยาย
วิธีการถามตอบ และวิธีการทบทวนและถามใน
ชั้นเรียน

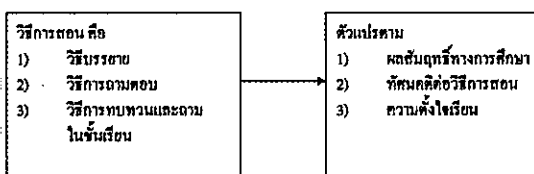
1.4.2 ตัวแปรตาม

1.4.2.1 ผลสัมฤทธิ์ทางการ
เรียน

1.4.2.2 ทศนคติต่อวิธีการสอน

1.4.2.3 ความตั้งใจเรียน

2. กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยมีแนวคิดในการวิจัยซึ่งสามารถ
อธิบายได้ คือ วิธีการสอนนั้นจะส่งผลโดยตรงต่อ
ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา ทศนคติต่อวิธีการสอน
และความตั้งใจเรียน โดยวิธีการสอนที่ดีจะส่งผล
ให้ผู้เรียนมีความตั้งใจเรียน และมีทศนคติที่ดีต่อ
วิธีการสอน อันจะส่งผลโดยตรงให้ผลสัมฤทธิ์
ทางการศึกษาสูงขึ้น

ทั้งนี้ ได้มีงานวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีผล
ต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคอมพิวเตอร์
ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายใน
โรงเรียนของรัฐ กรณีศึกษาจังหวัดลพบุรี ของ
อดิศักดิ์ พงษ์พูลผลศักดิ์ ไพบุลย์ เกียรติโกมล
และปิยะมาศ เจริญพันธุ์วงศ์ (2544) ได้พบว่า
วิธีการสอนมีผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของ
นักเรียน และเจตคติที่มีผลต่อการเรียนส่งผล
โดยตรงต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และส่งผลทาง
อ้อมผ่านการปรับตัวของนักเรียนกับเพื่อน อัน
เป็นการสนับสนุนกรอบแนวคิดทางการวิจัยของ
ผู้วิจัย และมีงานวิจัยของ ขวาลักษณ์ ขมดี (2551)
เรื่อง ผลการพัฒนาการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้
คณิตศาสตร์ เรื่องการหาค่าเฉลี่ยเลขคณิต ชั้นมัธยม
ศึกษาปีที่ 5 โดยวิธีการสอนแบบอุปนัยหรือนิรนัย
(ขวาลักษณ์ ขมดี, 2551, หน้า 1-3) ซึ่งผลการทดลอง
พบว่า วิธีการสอนแบบอุปนัย หรือแบบนิรนัย
เป็นนวัตกรรมที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
สามารถนำไปใช้พัฒนาผลการเรียนรู้ของนักเรียน
และพัฒนาให้นักเรียนให้มีความรู้ความสามารถเต็ม
ตามศักยภาพ

การทดสอบสมมติฐานการวิจัย ผู้วิจัย
ทำการวิจัยโดยวิธีทดลองร่วมกับการวิจัยเชิง
คุณภาพ ดังนี้

2.1 ทำการวิจัยเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเทคนิค
การสอนเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

2.2 ทำการวิจัยเชิงทดลองด้วยการทดลอง
สอนเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 โดยผู้วิจัย
ทำการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากปัจจัยดังนี้ คือ

2.2.1 การวัดสัมฤทธิ์ทางการศึกษา
ของผู้เรียน

2.2.2 การสอบถามความคิดเห็น
ของผู้เรียน

2.2.3 ทำการวิจัยเชิงทดลองโดยเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียน และการสัมภาษณ์ผู้เรียนแบบไม่เป็นทางการเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3

3. การวิจัยเอกสาร

3.1 เทคนิคการเรียนการสอน

จากการวิจัยเอกสารพบว่า เทคนิคการเรียนการสอนที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการสอนกฎหมายได้มี ดังนี้

3.1.1 การนำวิธีการบรรยายไปใช้ในการสอนนิติศาสตร์

การสอนนิติศาสตร์โดยทั่วไปผู้สอนจะใช้วิธีการบรรยาย เพื่อที่จะที่ถ่ายทอดเนื้อหาสาระได้มากแก่ผู้เรียน

3.1.2 การนำวิธีการสาธิตไปใช้ในการสอนนิติศาสตร์

การสอนนิติศาสตร์ การสอนโดยวิธีสาธิตจะเหมาะแก่กรณีการทำศาลจำลอง เพื่อสาธิตวิธีการดำเนินกระบวนการพิจารณาจริงให้แก่ผู้เรียนในการทำศาลจำลองโดยใช้วิธีการสาธิตจะทำให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่ดีและสามารถนำไปใช้ประกอบอาชีพในอนาคตได้

3.1.3 การนำวิธีการทดลองไปใช้ในการสอนนิติศาสตร์

การสอนนิติศาสตร์เป็นการสอนทางด้านสังคมศาสตร์ การสอนโดยวิธีทดลองจึงไม่เหมาะสมกับการสอนนิติศาสตร์

3.1.4 การนำวิธีนินัยไปใช้ในการสอนนิติศาสตร์

การสอนโดยวิธีนินัยเป็นรูปแบบการสอนที่เหมาะสมกับวิชานิติศาสตร์อย่างยิ่ง เนื่องจากวิธี

การสอนนินัยเป็นการสอนแนวคิดหลักใหญ่และใช้สถานการณ์หลายรูปแบบมาให้ผู้เรียนวิเคราะห์เพื่อให้เข้าใจแนวคิดหลักให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ดังนั้นในการสอนวิชานิติศาสตร์โดยวิธีนินัยผู้สอนจะอธิบายหลักกฎหมายสำคัญให้ผู้เรียนเข้าใจและนำเอาสถานการณ์จากคำพิพากษาฎีกาที่อธิบายหลักกฎหมายนั้นมาวิเคราะห์ให้ผู้เรียนเข้าใจหลักกฎหมายมากยิ่งขึ้น

3.1.5 การนำวิธีการอุปนัยไปใช้ในการสอนนิติศาสตร์

การสอนกฎหมายโดยวิธีอุปนัยนี้ เป็นวิธีการสอนที่เหมาะสมมากกับการสอนกฎหมายเนื่องจากทำให้ผู้เรียนได้ฝึกคิดวิธีและให้ความเห็นทางกฎหมายได้อย่างถูกต้อง และทำให้ผู้เรียนสามารถคิดวิเคราะห์ให้เหตุผลทางกฎหมายแก่คดีที่เกิดขึ้นต่อไปในอนาคตได้

3.1.6 การนำการอภิปรายไปใช้ในการสอนนิติศาสตร์

การอภิปราย ได้เถียงเป็นสิ่งที่สำคัญของนักศึกษากฎหมาย เนื่องจากการอภิปรายโต้เถียงจะก่อให้เกิดการพัฒนาแนวความคิดที่ดีขึ้นหลากหลายขึ้น และสร้างระบบความคิดที่เป็นระบบมากขึ้น

3.1.7 การนำการแสดงละครไปใช้ในการสอนนิติศาสตร์

การนำการแสดงละครไปใช้ในการสอนนิติศาสตร์จะนิยมทำการแสดงละครเกี่ยวกับการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีในศาล หรือนักกฎหมายนิยมเรียกว่า ศาลจำลอง

การทำศาลจำลองนั้น นอกเหนือจะทำให้นักศึกษาได้เข้าใจในกระบวนการสืบพยานแล้ว การเขียนบทละครยังทำให้นักศึกษาได้เข้าใจถึง

รูปแบบการกระทำความผิด ลักษณะของการกระทำความผิด รายละเอียดของพยานหลักฐานต่างๆ กระบวนการสืบสวน สอบสวน การจัดทำสำนวนการสอบสวน และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสอบสวนที่สำคัญ เช่น บัญชีของกลางทรัพย์สินถูกประทุษร้าย ภาพแผนที่สังเขปแสดงสถานที่เกิดเหตุ ทั้งนี้ การทำศาลจำลองนั้นจะสมบูรณ์ได้ต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบสำคัญ คือ

3.1.7.1 ความสามารถของผู้สอนเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เนื่องจากผู้สอนต้องสามารถอธิบายเกี่ยวกับประสบการณ์การดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาลความแม่นยำในกฎหมายวิธีพิจารณาความ ความเข้าใจในกฎระเบียบของศาล รวมทั้งทราบถึงมรรยาทในวิชาชีพผู้พิพากษา พนักงานอัยการ และทนายความ

3.1.7.2 ในการทำศาลจำลอง บทละครที่ใช้ควรจะมี ความเรียบง่าย และสามารถเข้าใจได้ง่ายโดยควรหลีกเลี่ยงการทำศาลจำลองในข้อเท็จจริงที่ผู้เรียนไม่มีประสบการณ์หรือข้อเท็จจริงที่ล่อแหลมต่อสังคม เช่น คดีข่มขืน คดีบั่นทอน คดีล้มละลาย เป็นต้น

3.1.7.3 ในการทำศาลจำลองจะประสบความสำเร็จ สื่อให้ผู้เรียนเข้าใจในกระบวนการพิจารณาได้มาก ก็ควรให้ผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนทุกคนสนใจ และใส่ใจในการแสดงมากขึ้น อันจะทำให้รับรู้ในเนื้อหาที่ผู้สอนต้องการสื่อได้ดีขึ้น

3.2 เทคนิคการสอนกฎหมาย

เทคนิคในการสอนกฎหมายที่สำคัญในปัจจุบันที่มีการนำมาใช้ คือ การสอนแบบบรรยาย การสอนแบบโสคราติสหรือการสอน

แบบอุปนัย และวิธีการสอนแบบทบทวนและถามดังนี้

3.2.1 การสอนแบบบรรยาย

การสอนแบบบรรยายจะทำให้ผู้สอนจัดการเรียนการสอนได้อย่างรวดเร็ว แต่เป็นวิธีการเรียนการสอนที่ผู้บรรยายและผู้เรียนต้องมีการใช้สมาธิสูงมาก

3.2.2 การสอนแบบถามตอบแบบโสคราติส

การสอนแบบโสคราติสหรือการสอนแบบถามตอบนั้น เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่โสคราติสนักปรัชญากรีกใช้และมีการนำวิธีการสอนดังกล่าวมาใช้ในการเรียนสอนในยุโรปมายาวนาน การสอนแบบโสคราติสจะเน้นรูปแบบการถามตอบในส่วนสาระรายละเอียดเพื่อนำมาสู่องค์ความรู้ทั้งหมด หรือการสอนแบบอุปนัย

3.2.3 การสอนแบบทบทวนและถาม

การสอนแบบทบทวนและถามเป็นวิธีการสอนขั้นสูงที่ผู้เรียนจะต้องมีการเตรียมตัวก่อนการเรียนการสอนอย่างมาก เนื่องจากต้องอ่านเอกสารที่ผู้สอนแนะนำจนครบ แล้วจึงนำข้อสงสัยหรือข้อสังเกตไปถามหรืออภิปรายในชั้นเรียนกับผู้สอนและผู้เรียนคนอื่น แต่วิธีการสอนแบบทบทวนและถามนี้หากผู้เรียนได้มีการทบทวนอย่างดีแล้วจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนอย่างมาก เพราะจะเป็นการต่อยอดความรู้จากความรู้พื้นฐานที่ได้ทบทวนมา ซึ่งจะส่งผลให้การเรียนการสอนสามารถทำได้ในเนื้อหาที่ลึกซึ้งกว่าการสอนแบบบรรยายที่ผู้สอนต้องเริ่มจากปูพื้นฐานความรู้ให้แก่ผู้เรียน

4. ผลการวิจัย

4.1 วิธีการทดลอง

ผู้วิจัยจะทำการทดลองสอนภายหลังจากการวิจัยเอกสาร โดยใช้เทคนิคการวัดซ้ำ (repeated measurement) แบบกลุ่มตัวอย่างได้รับระดับของตัวแปรอิสระหรือวิธีการทดลอง (treatment) มากกว่า 1 ระดับ (สุวิมล ติรภานันท์, 2546, หน้า 335) ดังนี้

4.1.1 การทดสอบก่อนเรียน ในนักศึกษาทุกหมู่เรียน โดยใช้แบบทดสอบแบบปรนัย จำนวน 3 ข้อ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดสำนักกฎหมายบ้านเมือง แนวคิดสำนักกฎหมายธรรมชาติ และแนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ ข้อละ 25 คะแนน

ตาราง 1

วิธีการทดลองภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2554

		แนวคิดสำนักกฎหมายบ้านเมือง	แนวคิดสำนักกฎหมายธรรมชาติ	แนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์	
ภาคปกติ หมู่ 53/60	การทดสอบการเรียนรู้	การสอนแบบบรรยาย	การสอนแบบถามตอบ	การสอนแบบทบทวนและถาม	การทดสอบหลังเรียน
ภาคปกติ หมู่ 53/61		การสอนแบบถามตอบ	การสอนแบบทบทวนและถาม	การสอนแบบบรรยาย	
ภาคกศ.พ ป. หมู่ 13.14		การสอนแบบทบทวนและถาม	การสอนแบบบรรยาย	การสอนแบบถามตอบ	

ตาราง 2

วิธีการทดลองภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2555

		แนวคิดสำนักกฎหมายบ้านเมือง	แนวคิดสำนักกฎหมายธรรมชาติ	แนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์	
ภาคปกติ หมู่ 54/74	การทดสอบการเรียนรู้	การสอนแบบบรรยาย	การสอนแบบถามตอบ	การสอนแบบทบทวนและถาม	การทดสอบหลังเรียน
ภาคปกติ หมู่ 54/75		การสอนแบบถามตอบ	การสอนแบบทบทวนและถาม	การสอนแบบบรรยาย	
ภาคกศ.พ ป. หมู่ 14.14		การสอนแบบทบทวนและถาม	การสอนแบบบรรยาย	การสอนแบบถามตอบ	

4.1.2 การดำเนินการทดลอง

ผู้วิจัยจะทำการสอนเนื้อหาในวิชานิติปรัชญาและหลักวิชาชีพกฎหมาย เรื่องแนวคิดสำนักกฎหมายบ้านเมือง แนวคิดสำนักกฎหมายธรรมชาติ และแนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ จำนวนครั้งละ 3 คาบ รวมทั้งสิ้นสามครั้งการเรียนการสอน โดยแต่ละครั้งการเรียนการสอนในแต่ละหมู่เรียนจะมีการสอนทุกวิธีแตกต่างกันไปโดยเมื่อสอนทุกครั้งแล้วทุกหมู่เรียนจะได้เรียนจากการสอนทุกวิธี จากนั้นทำการทดสอบ

การทดลองนี้จะใช้นักศึกษาสามหมู่เรียน และใช้ระยะเวลาทดลองถึง 2 ปี ดังนี้

จากการทดลองผู้วิจัยจะทำการวัดผล ดังนี้

4.1.2.1 การวัดทัศนคติในการสอนแต่ละวิธี

ผู้วิจัยจะทำการวัดทัศนคติในการสอนแต่ละวิธี โดยใช้แบบสอบถามทัศนคติจากการเรียนการสอนทั้งสามวิธี จากนั้นนำมาเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยแบบ Paired Test ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ SPSS

4.1.2.2 การวัดผลสัมฤทธิ์จากการสอน

ผู้วิจัยจะทำการวัดผลสัมฤทธิ์จากการสอนด้วย ข้อสอบปลายภาค จำนวนทั้งสิ้น 3 ข้อ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดสำนักกฎหมายบ้านเมือง แนวคิดสำนักกฎหมายธรรมชาติ และแนวคิดสำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ ข้อละ 25 คะแนน จากนั้นนำมาเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยแบบ Paired Test ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ SPSS

4.1.2.3 การวัดโดยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยจะทำการวัดโดยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพอื่น เช่น การสังเกตระหว่างสอน การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกทั้งผู้เรียนรู้ตัวและไม่รู้ตัวเป็นต้น

4.2 ผลการทดลอง

ผลการทดลองสามารถสรุปได้ ดังนี้

4.2.1 สรุปผลการวิจัยเอกสารและการอภิปรายผล

จากการวิจัยเอกสาร ผู้วิจัยพบว่า วิธีการสอนกฎหมายที่ทำให้นักเรียนกฎหมายสามารถเข้าใจเนื้อหาที่เรียนได้ดี คือวิธีดังนี้

4.2.1.1 การสอนแบบบรรยาย

การสอนแบบบรรยายเป็นวิธีที่นิยมใช้และง่ายแก่ผู้สอนมากที่สุด แต่การกระตุ้นให้ผู้เรียนตั้งใจมีสิ่งเร้าน้อย ดังนั้น จะต้องใช้ความสามารถในการบรรยายของผู้สอนและความตั้งใจของผู้เรียนเป็นสำคัญ

4.2.1.2 การสอนแบบถามตอบ

การสอนแบบถามตอบเป็นรูปแบบการสอนของโสกราตีสที่เน้นให้นักเรียนสามารถค้นพบหลักกฎหมายได้เอง ซึ่งจะสร้างความจดจำได้ดีกว่า การจำข้อความที่ผู้สอนบรรยาย

4.2.1.3 การสอนแบบ

ทบทวนและถาม

การสอนแบบทบทวนและถามเป็นการสอนที่ผู้เรียนจะต้องมีการเตรียมตัวก่อนการเรียนการสอนโดยอ่านหนังสือ ตำรา ก่อนการเรียนการสอนจนครบ แล้วจึงนำข้อสงสัยหรือข้อสังเกตไปถามหรืออภิปรายในชั้นเรียนกับผู้สอนและผู้เรียนคนอื่น การสอนวิธีนี้จะสามารถพัฒนาความรู้ที่ผู้เรียนเข้าใจให้เกิดความลึกซึ้งมากขึ้น

4.2.2 สรุปผลการวิจัยเชิงคุณภาพและการอภิปรายผล

จากการวิจัยเชิงคุณภาพที่เก็บข้อมูลด้วยการสังเกตและการสัมภาษณ์แบบว่านักศึกษากฎหมายมีพฤติกรรมและความเห็นดังนี้

4.2.2.1 การสอนแบบบรรยาย

การสอนแบบบรรยายพบว่า นักศึกษาไม่ค่อยตั้งใจเรียนมากนัก เนื่องจากวิชากฎหมายมีเนื้อหาในบางช่วงที่น่าเบื่อจึงอาจทำให้นักศึกษาเสียสมาธิได้ ผู้สอนจึงต้องใช้เทคนิคการบรรยายให้เกิดบรรยายน่าสนใจ

4.2.2.2 การสอนแบบถามตอบ

การสอนแบบถามตอบพบว่า การถามตอบ จะทำให้นักศึกษามีความกระตือรือร้นในการเรียน ทั้งนี้ การที่นักศึกษากลับตอบคำถามก็เนื่องจาก อาจารย์ผู้สอนใจดี ไม่มีการตำหนิหากตอบผิดจึง กล้าที่จะอภิปราย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้ทางแก้คือ การให้ความสนทนากับนักศึกษามากขึ้น จน นักศึกษากลับที่จะโต้ตอบกับผู้สอนเอง

4.2.2.3 การสอนแบบ

ทบทวนและถาม

การสอนแบบทบทวนและถามพบว่า การทบทวนและถามทำให้นักศึกษาที่เก่งสามารถ พัฒนาความรู้ได้มากขึ้น เมื่อเทียบกับการสอน แบบอื่น อย่างไรก็ตาม นักศึกษาไทยมักไม่ค่อย ขยันทบทวนเนื้อหาก่อนการเรียน จึงทำให้ผู้สอน ต้องเสียเวลามาทบทวนเนื้อหาการเรียนก่อนเพื่อ ให้นักศึกษามีพื้นฐานความรู้ก่อน ทำให้อาจารย์ผู้สอน ไม่สามารถเน้นเนื้อหาที่ยากได้เต็มที่

4.3 สรุปผลการวิจัยเชิงปริมาณและการ อภิปรายผล

ผลการวิจัยเชิงปริมาณพบว่า การสอน ทุกประเภททำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของ นักศึกษาสูงขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับผลการสอบ ก่อนเรียน อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบวิธีการ สอนแล้วจะพบว่า การสอนแบบถามตอบจะให้ผล สัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่าการสอนแบบทบทวน และถาม และการสอนแบบบรรยายตามลำดับ

4.3.1 ผลการวิเคราะห์ผลการวิจัย เชิงปริมาณร่วมกับผลการวิจัยเชิงคุณภาพและ การวิจัยเอกสาร

จากการวิเคราะห์ผลการวิจัยเอกสาร ร่วมกับการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิง

ปริมาณแล้วได้ผล ดังนี้

4.3.2 การสอนแบบทบทวนและถามเป็นวิธีจัดการเรียนการสอนที่พัฒนานักศึกษา ได้สูงสุด เนื่องจากเมื่อเข้าสู่วิธีการสอนจึงทำให้ ผู้สอนสามารถพัฒนาต่อยอดพื้นฐานความรู้ที่ นักศึกษาเข้าใจแล้วไปสู่การสอนในเนื้อหาที่ยาก และสูงกว่า

4.3.3 การสอนแบบถามตอบเป็น วิธีการสอนที่เหมาะสมกับนักศึกษาไทยมากที่สุด เนื่องจากการถามตอบเป็นการสอนที่กระตุ้นให้ นักศึกษามีความตื่นตัวในการเรียนการสอนมาก ที่สุด

5. ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

5.1 ข้อเสนอแนะเทคนิคที่เหมาะสมกับ การจัดการเรียนการสอนทางนิติศาสตร์

การจัดการเรียนการสอนทางนิติศาสตร์มี วิธีการสอนที่ดีกว่าการสอนแบบบรรยาย คือ วิธี การถามตอบ และวิธีทบทวนและถาม ซึ่งสามารถ นำไปใช้กับการสอนทางนิติศาสตร์ที่ผู้เรียนมี ลักษณะต่างกัน ดังนี้

5.1.1 วิธีการถามตอบเป็นวิธีการสอน ที่เหมาะสมกับนักศึกษากฎหมายไทยที่สุด

การสอนแบบโสคราติสหรือการสอนแบบ ถามตอบนั้น เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่ โสคราติสนักปรัชญากรีกใช้และมีการนำวิธี การสอนดังกล่าวมาใช้ในการเรียนสอนในยุโรปมา ยาวนาน การสอนแบบโสคราติสจะเน้นรูปแบบ การถามตอบในส่วนสาระรายละเอียดเพื่อนำมาสู่ องค์ความรู้ทั้งหมด หรือการสอนแบบอุปนัย

วิธีการถามตอบเป็นวิธีการสอนที่เหมาะสมกับนักศึกษากฎหมายไทยที่สุด เนื่องจากการถามตอบเป็นการสอนที่กระตุ้นให้นักศึกษามีความตื่นตัว ทำให้นักศึกษาตั้งใจฟังการบรรยาย มีการคิดตามเนื้อหาที่ผู้สอนบรรยาย มีการเข้าร่วมในการอภิปราย มีการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์เนื้อหาที่มีการอภิปราย จากนั้นจึงมุ่งเข้าสู่ข้อค้นพบด้วยตนเอง อันเป็นพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้ได้ดีที่สุด

5.1.2 วิธีการทบทวนและถามเป็นวิธีการสอนที่สามารถพัฒนานักศึกษากฎหมายได้ดีที่สุด

การสอนแบบทบทวนและถามเป็นวิธีการสอนขั้นสูงที่ผู้เรียนจะต้องมีการเตรียมตัวก่อนการเรียนการสอนอย่างมาก เนื่องจากต้องอ่านเอกสารที่ผู้สอนแนะนำจนครบ แล้วจึงนำข้อสงสัยหรือข้อสังเกตไปถามหรืออภิปรายในชั้นเรียนกับผู้สอนและผู้เรียนคนอื่น แต่วิธีการสอนแบบทบทวนและถามนี้หากผู้เรียนได้มีการทบทวนอย่างดีแล้วจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนอย่างมาก เพราะจะเป็นการต่อยอดความรู้จากความรู้พื้นฐานที่ได้ทบทวนมา ซึ่งจะส่งผลให้การเรียนการสอนสามารถทำได้ในเนื้อหาที่ลึกซึ้งกว่าการสอนแบบบรรยายที่ผู้สอนต้องเริ่มจากปูพื้นฐานความรู้ให้แก่ผู้เรียน

วิธีการทบทวนและถามเป็นวิธีการสอนที่สามารถพัฒนานักศึกษากฎหมายได้ดีที่สุด เนื่องจากการสอนแบบทบทวนและถามพบว่า การทบทวนและถามทำให้นักศึกษาที่เก่งสามารถพัฒนาความรู้ได้มากขึ้น เมื่อเทียบกับการสอนแบบอื่น เพราะผู้สอนสามารถสอนความรู้ที่ลึกและยากได้ทันทีโดยไม่ต้องปูพื้นฐานความรู้ของนักศึกษา ก่อน อย่างไรก็ตามนักศึกษาไทย

มักไม่ค่อยขยันทบทวนเนื้อหาก่อนการเรียน จึงทำให้ผู้สอนต้องเสียเวลามาทบทวนเนื้อหาการเรียนก่อนเพื่อให้นักศึกษามีพื้นฐานความรู้ อันทำให้การสอนแบบทบทวนและถามไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น จึงควรใช้การสอนแบบทบทวนและถามกับการสอนนักศึกษาในระดับปริญญาโทหรือปริญญาเอกที่มีความรับผิดชอบเพียงพอในการอ่านหนังสือที่ผู้สอนแนะนำ

5.2 ข้อเสนอแนะในวิธีการสอน

ข้อเสนอแนะในวิธีการสอน มีดังนี้

5.2.1 การสอนแบบบรรยาย

การสอนกฎหมายโดยวิธีบรรยายเป็นการให้ผู้สอนพูด บอก เล่า อธิบาย เนื้อหาของกฎหมาย หลักกฎหมาย และแนวคำพิพากษาของศาลแก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีความเข้าใจในเนื้อหาที่ทำการสอน

การบรรยายที่ทำให้นักศึกษามีความตั้งใจ ผู้บรรยายต้องวิธีบรรยายให้เนื้อหาที่น่าสนใจ อาจมีการแทรกเนื้อหาอื่นหรือมุขตลกประกอบได้ การบรรยายที่ดีต้องสามารถสะกดให้ผู้เรียนตั้งใจฟังได้โดยไม่ง่วง ไม่คุยเล่นกัน ไม่แอบทำงานอื่นหรือเล่นเกมระหว่างเรียน รวมทั้งต้องไปโตดเรียน เทคนิคในการบรรยายของผู้วิจัย คือ การบรรยายให้มีความสนุกสนาน โดยถือว่านักศึกษาเป็นผู้ที่โตมีความรับผิดชอบแล้ว ตามแนวคิดทฤษฎี Y ดังนั้น ผู้วิจัยจึงไม่ดูด่า นักศึกษาแต่จะใช้เหตุผลพูดคุยกัน ซึ่งผลดี คือ ทำให้นักศึกษาสนิทกับผู้สอนมากขึ้น อันทำให้ง่ายต่อการสื่อสารและถ่ายทอดความรู้ ส่วนข้อเสีย คือ การที่ผู้สอนไม่ดู จึงไม่สามารถควบคุมนักศึกษาที่ไม่ตั้งใจเรียนได้อย่างเด็ดขาดจึงอาจทำให้เกิดการโตดเรียนเกิดขึ้นได้

5.2.2 การสอนแบบถามตอบ

การสอนแบบโสคราติสหรือการสอนแบบถามตอบนั้น เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่โสคราติสนักปรัชญากรีกใช้และมีการนำวิธีการสอนดังกล่าวมาใช้ในการเรียนสอนในยุโรปมายาวนาน การสอนแบบโสคราติสจะเน้นรูปแบบการถามตอบในส่วนสาระรายละเอียดเพื่อนำมาสู่องค์ความรู้ทั้งหมด หรือการสอนแบบอุปนัย

การสอนแบบถามตอบที่มีประสิทธิภาพนั้น ผู้สอนต้องใช้เทคนิคการสอนดังนี้

5.2.2.1 ผู้สอนต้องกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความตั้งใจเรียนการถามและตอบตลอดเวลา โดยใช้การพูดคุยสร้างความสนิทสนมระหว่างผู้เรียนและผู้สอน และการใช้คำถามที่ดึงดูดความสนใจของนักเรียน

5.2.2.2 ในการสอน ผู้สอนต้องเจาะลึกเข้าไปในความคิดของผู้เรียน เพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถแยกแยะสิ่งที่ตนรู้หรือเข้าใจออกจากสิ่งที่ตนไม่รู้หรือไม่เข้าใจ

5.2.2.3 ในการสอนแบบถามตอบจะรวมเทคนิคการสอนแบบอุปนัยไปสู่การสอนแบบนิรนัย โดยใช้กระบวนการตั้งคำถามเพื่อให้นักเรียนสามารถค้นพบคำตอบได้เอง ซึ่งจะทำให้เกิดกระบวนการคิดค้นพบข้อกฎหมายด้วยตัวนักเรียนเอง อันจะทำให้นักเรียนสามารถจดจำข้อกฎหมายที่ตนเองค้นพบได้อย่างแม่นยำมากกว่าการฟังตามที่ผู้สอนบรรยาย

5.2.3 การสอนแบบทบทวนและถาม

การสอนแบบทบทวนและถามเป็นวิธีการสอนที่ผู้เรียนจะต้องอ่านเอกสารที่ผู้สอนแนะนำจนครบ แล้วจึงนำข้อสงสัยหรือข้อสังเกต

ไปถามหรืออภิปรายในชั้นเรียนกับผู้สอนและผู้เรียนคนอื่น ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนอย่างมาก เพราะจะเป็นการสอนต่อยอดความรู้จากความรู้พื้นฐานที่ได้ทบทวนมา

การสอนแบบทบทวนและถามที่มีประสิทธิภาพนั้น ผู้สอนต้องใช้เทคนิคการสอนดังนี้

5.2.3.1 ผู้สอนจะต้องแสดงให้ผู้เรียนเข้าใจถึงความสำคัญของการทบทวนเนื้อหาก่อนการเรียนการสอน และกระตุ้นให้ผู้เรียนตั้งใจทบทวนเนื้อหาการเรียน

5.2.3.2 ผู้สอนควรมอบหมายเอกสารในระดับที่เหมาะสม โดยสำหรับผู้เรียนระดับปริญญาตรีผู้สอนควรมอบหมายเอกสารหนังสือ ตำรา ที่เป็นคำอธิบายหลักกฎหมาย ส่วนผู้เรียนระดับปริญญาโทขึ้นไป ผู้สอนควรมอบหมายเอกสารที่เป็นบทความวิชาการ หรือหนังสือ ตำรา ที่เป็นความรู้แปลกใหม่ หรือเอกสารหนังสือ ตำรา บทความ เพื่อให้ศึกษาในรูปแบบการเปรียบเทียบกฎหมาย

5.2.3.3 ในระหว่างการสอน ผู้สอนต้องทำการอธิบายตอบคำถามให้แก่ผู้เรียนอย่างละเอียด และเพิ่มเติมเนื้อหาให้ลึกซึ้งกว่าในเอกสารเพื่อให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาได้มากยิ่งขึ้น

5.2.3.4 ผู้สอนต้องหมั่นศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อจะสามารถนำไปสอนผู้เรียนให้พัฒนาได้มากกว่าเดิม

5.3 เทคนิคเสริมในการจัดการเรียนการสอน

เทคนิคเสริมในการจัดการเรียนการสอนมีดังนี้

5.3.1 การยกกรณีศึกษา

การยกตัวอย่างกรณีเป็นวิธีการสอนที่ทำให้นักเรียนกฎหมายเข้าใจข้อกฎหมายได้ดีที่สุด ทำให้จดจำและสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการวิเคราะห์ข้อกฎหมายจากข้อเท็จจริงในอนาคตได้ เทคนิคการยกตัวอย่างกรณีศึกษามีดังนี้

5.3.1.1 ตัวอย่างกรณีศึกษาที่ดีควรจะเป็นคำพิพากษาฎีกา ตัวอย่างตามตำรา และตัวอย่างที่ผู้สอนแต่งขึ้น

5.3.1.2 การพิจารณาเลือกคำพิพากษาฎีกาที่ดีนั้นจะต้องเป็นคำพิพากษาฎีกาที่เพิ่งออกใหม่ และเป็นคำพิพากษาฎีกาที่ออกตามแนวหลักกฎหมายที่ชัดเจน ผู้สอนไม่ควรยกตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาที่เก่าและถูกคำพิพากษาฎีกาฉบับใหม่ออกมาเปลี่ยนแนวหลักกฎหมายแล้ว รวมทั้งไม่ควรยกคำพิพากษาฎีกาที่มีสองแนวหลักกฎหมายขึ้น โดยไม่อธิบายแนวคำพิพากษาทั้งสองแนว

5.3.1.3 กรณีนำตัวอย่างตามตำรายกขึ้นอธิบายหลักกฎหมาย ผู้สอนควรอ้างอิงตำราที่นำมาเพื่อแสดงความนับถือแก่อาจารย์เจ้าของตำรา และเพื่อให้นักศึกษาสามารถไปค้นคว้าต่อในอนาคตได้

5.3.1.4 กรณีแต่งกรณีศึกษาเอง ผู้สอนจะต้องแต่งข้อเท็จจริงให้มีความละเอียด ชัดเจน และสอดคล้องข้อกฎหมายที่ต้องการอธิบาย เนื่องจากหากตัวอย่างไม่มีความชัดเจนในข้อเท็จจริงอาจทำให้ข้อกฎหมายแตกต่างจากข้อกฎหมายที่ต้องการสอนได้

5.3.2 การทำศาลจำลอง

การทำศาลจำลองเป็นรูปแบบการสอนโดยแสดงละครอย่างหนึ่ง แต่เป็นละครที่มุ่งเน้นให้นักเรียนสามารถเข้าใจกระบวนการวิธีพิจารณาคดีในศาลได้อย่างชัดเจน เนื่องจากการทำศาลจำลองจะมุ่งเน้นการจำลองกระบวนการพิจารณาคดีในศาลให้สอดคล้องกับความเป็นจริงมากที่สุด

เทคนิคการทำศาลจำลอง มีดังนี้

5.3.2.1 บทละครศาลจำลองจะต้องมีความชัดเจนสมจริง โดยผู้สอนต้องให้คำแนะนำกับนักเรียนอย่างใกล้ชิดเกี่ยวกับเนื้อหาคดี องค์ประกอบของคดี ข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ทั้งกฎหมายสารบัญญัติและกฎหมายวิธีสบัญญัติ

5.3.2.2 ลักษณะคดีที่ทำศาลจำลอง ควรเป็นคดีที่ไม่มีความยุ่งยากในข้อกฎหมาย แต่เน้นการรับฟังข้อเท็จจริง

5.3.2.3 การทำศาลจำลองต้องมีการซ้อม โดยเฉพาะการถามค้าน และถามตงที่ใช้ไหวพริบทางคดีความ ผู้เรียนจะต้องปรึกษากับผู้สอนอย่างใกล้ชิดเพื่อให้ถามค้านได้ตรงตามเนื้อหาคดี สอดคล้องกับคำพยาน และแสดงไหวพริบในการถาม

5.3.2.4 การทำศาลจำลองผู้สวมบทบาทสำคัญจะต้องเน้นหน้าที่และบทบาท ดังนี้

1) ผู้แสดงเป็นผู้พิพากษควรจดบันทึกคำพยานอย่างละเอียด มีการจดรายงานกระบวนการพิจารณา และหมายเหตุ พยานวัตถุ รวมทั้งเตรียมความพร้อมเกี่ยวกับความรู้ในกฎหมายวิธีพิจารณาความ

2) ผู้แสดงเป็นพนักงานอัยการทนายความ

จะต้องเตรียมคำฟ้อง คำให้การ บัญชีระบุพยาน เอกสารพยานหลักฐาน พยานวัตถุมาแสดงต่อศาลและต้องเตรียมพร้อมเกี่ยวกับขั้นตอนการสืบพยาน การถามคำพยานอย่างดี

5.3.2.5 เมื่อมีการทำศาลจำลองแล้ว ผู้แสดงเป็นผู้พิพากษาจะต้องทำการเขียนคำพิพากษาซึ่งควรปรึกษาอาจารย์อย่างใกล้ชิด เพื่อข้อกฎหมายตามคำพิพากษาจะได้ถูกต้องตามข้อเท็จจริงและข้อกฎหมาย

เอกสารอ้างอิง

- ชวาลย์ ขมดี. (2551). ผลการพัฒนาการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ เรื่องการหาค่าเฉลี่ย เลขคณิต ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โดยวิธีการสอนแบบอุปนัยหรือนิรนัย. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สุวิมล ตีรกานันท์. (2546). การใช้สถิติในงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ : แนวทางสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อดิศักดิ์ พงษ์พลผลศักดิ์ ไพบูลย์ เกียรติโกมล และปิยะมาศ เจริญพันธุ์วงศ์. (2544). ปัจจัยที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคอมพิวเตอร์ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนของรัฐกรณีศึกษาจังหวัดลพบุรี. วารสารวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, 24(3), 331-326